Trianon 100 - Egyházmegyénk és a békeszerződés

A trianoni döntés a Szombathelyi Egyházmegyét is súlyosan érintette: több km²-nyi terület, több százezer ember került más országokhoz. Hogyan élték meg az elcsatolást az emberek? Hogyan próbálták megakadályozni a döntést az Egyházmegye vezető emberei? Erről kérdeztük Dr. Schmidt Péter történészt, művészettörténészt (Budapest Galéria), a téma kutatóját.

A korabeli sajtóból mi tűnik ki: menynyire vélték véglegesnek az emberek a trianoni döntést, az ország feldarabolását? Számítottak arra, hogy ez megváltoztatható vagy egyáltalán elkerülhető?

Pozsony város és egy sor elcsatolt település példája bizonyítja, hogy az érintett helyi lakosság eleinte egyáltalán nem gondolt végleges megszállásra, még a csehszlovák légió bevonulása után sem. Sokan naivan bíztak a Wilson által hangoztatott nemzeti önrendelkezés elvében és el sem tudták képzelni, hogy végleges impériumváltásra kerül sor. Míg a Felvidék esetében a tényleges katonai megszállás már 1919 elején bekövetkezett, addig a nyugati határszél még 1921. augusztus végéig a reguláris magyar haderő birtokában volt. Az osztrák karhatalom csupán novemberben tudott bevonulni, a nyugat-magyarországi felkelés miatt. Az Ausztriához került lakosság, mely döntő többségében németajkú volt – immár az I. világháborút követő osztrák és magyar békeszerződések aláírása után – sokkal jobban tisztában volt az új határok következményeivel. Az 1922/23-as végleges határkijelölés során tanúsított magatartásuk is ezt igazolta.

Hogyan érintette a trianoni döntés a Szombathelyi Egyházmegyét: területileg, lakosságszámban és hogyan érintette gazdaságilag?

A szombathelyi püspökséget területileg és népességet tekintve masszív veszteség érte az elcsatolásokkal: a Burgenlandi Apostoli Kormányzósághoz 1922-ben 57 plébánia került át 100.349 hívővel, 1923-ban pedig további 19 plébánia 67.281 hívővel a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz, pontosabban a későbbi maribori püspökséghez. Ez a plébániák számát tekintve kisebb veszteség volt, mint amit a Győri Egyházmegyének kellett elkönyvelnie (99), a hívek számát illetően viszont nagyobb: az északi szomszédnál ez a szám 144.983 főt tett ki.

Árnyalja a képet, hogy az Ausztriához csatolt részen az összlakosságban a protestánsok aránya helyenként meglehetősen magas volt (pl. evangélikusok Felsőlövő, Pinkafő és Gyanafalva környékén, reformátusok Felsőőrött), akik értelemszerűen nem számítottak az elcsatolt hívek közé. Ami a gazdaságot illeti, mint viszonylag kései alapítású püspökség (1777), a szombathelyi eleve nem rendelkezett nagy püspökségi birtokokkal, az elvesztett nyugati területek pedig kevésbé voltak fejlettek és jobbára falusias településszerkezettel bírtak.

A földrajzi határok megváltoztatása automatikusan magával hozta az egyházmegyei határok megváltoztatását is, az önálló püspökségek létrehozását?

Ami az önálló püspökség létrehozását illeti, a Szentszék malmai lassan őrölnek, ritkán hoz elhamarkodott döntést. Az egész versailles-i békerendszert meglehetősen szkeptikusan szemlélte és egyáltalán nem volt

meggyőződve róla, hogy kiállja az idő próbáját. Ezt az óvatosságot az 1938 utáni újabb határmozgások visszaigazolták. Amikor Róma 1922 májusában létrehozta a Burgenlandi Apostoli Kormányzóságot, egy átmeneti intézkedést hozott. Tette ezt azért, mert kénytelen volt reagálni a megváltozott politikai határokra annak érdekében, hogy az elszakított terület pasztorális szempontból ne kerüljön veszélybe. Különösen az ottani katolikus iskolarendszer, mely épp ebben az időszakban bizonyos helyi osztrák politikai körök részéről komoly támadásoknak volt kitéve. Utóbbiakat egy, az államhatár túloldalára került magyar főpásztor nyilván kevésbé tudta volna kivédeni. Az apostoli kormányzóság provizórium volt és csupán 1960-ban vált Burgenland önálló püspökséggé, ami ellen anno Mindszenty bíboros, mint a magyar katolikus egyház feje, erélyesen tiltakozott a Szentszéknél.

A püspökség kései felállításához az is nagyban hozzájárult, hogy Sopron, az osztrák részről eredetileg kiszemelt székhely, 1921-ben Magyarországnál maradt. Ugyanakkor az apostoli kormányzóság viszonylag gyors életre hívása mégis egyfajta gesztus volt a katolikus Ausztria felé, hiszen 1922 májusában még nem állt az új végleges államhatár a Monarchia két vesztes utódállama között. Elég ha az 1923-as Pinka-völgyi határkiigazításra gondolunk, amikor egy sor település visszakerült Magyarországhoz.

Ebben az időben Mikes János volt az egyházmegye vezetője. Az Ön által írt egyik tanulmányból kiderül, hogy a püspök mind politikai, mind egyházpolitikai síkon harcolt pl. az Ausztriának ítélt területek megtartásáért. Ez mit is jelentett pontosan: kikkel egyeztetett a kérdésben és milyen lehetőségei voltak egy egyházi személynek egy politikai kérdés befolyásolásában?

A szakirodalom és az eredeti források alapján elmondható, hogy lényegesen aktívabb volt, mint északi szomszédja, az akkori győri püspök, Fetser Antal. A veszély, mely az egyházmegyéjüket fenyegette, közös volt, így természetesen együttműködtek. A magyar kormány volt az, amely – a bécsi nuncius tanácsára – arra bíztatta a két főpásztort, hogy járjanak közbe a Szentatyánál az egyházjogi elcsatolás ellen, amit ők meg is tettek.

A Szombathelyi és a Győri Egyházmegyék határainak változása

A fent említett nunciussal is levélkapcsolatban álltak, mert kezdetben (1920-ig) a magyar ügyekért is ő volt felelős. Sőt, Mikes püspök 1919. november közepén személyesen is Bécsbe utazott, hogy egyeztessen vele. Rajtuk kívül a szombathelyi főpásztor természetesen kapcsolatban állt az érintett magyar minisztériumokkal és a katonai szervekkel is. Utóbbiakkal viszont nem volt mindig teljesen felhőtlen a viszonya, mert olykor a helyi viszonyokat kevéssé ismerve tapintatlanul jártak el, ami a nyugat-magyarországi térség megtartása szempontjából kontraproduktív volt. Mikes püspök minden lehetőséget megragadott arra, hogy az álláspontját meghallják: 1921 márciusában a Das Neue Reich című osztrák kereszténységi szociális hetilapban terjedelmes cikket jelentetett meg, amiben az osztrák olvasóit arról próbálta meggyőzni, hogy miért nem érdemes Ausztriának bekebeleznie Nyugat-Magyarországot. De egyházjogi eszközöket is igénybe vett: egyik papját az osztrák csapatok bevonulása idején időlegesen kinevezte az egyházmegyéje burgenlandi részeinek püspöki helynökévé. A befolyásolás egy további eszköze a templomokban felolvasott püspöki körlevelek voltak, melyekkel azonban hosszútávon ellenkező hatást ért el: az osztrák hatóságok még inkább azon voltak, hogy megszüntessék a burgenlandi hívekre gyakorolt közvetlen befolyását.

Milyen reményekkel szállt síkra a trianoni döntés ellen Mikes püspök?

Ezzel kapcsolatban érdemes a főpásztort szó szerint idézni. Röviddel azután, hogy a nyugat-magyarországi kérdés aktuálissá vált, a győri püspöknek írt 1919. novemberi levelében abbéli reményét fejezte ki, hogy a nyugati részek elszakítása és a Sopron központtal tervezett osztrák egyházmegye úgyis csak „papíron maradnak". A világháború utáni anarchikus állapotok és a gyorsan változó forgatókönyvek miatt ezen nem is lehet csodálkozni. Abban végül is igaza lett, hogy soproni püspökség nem jött létre. De létrehoztak helyette mást. Nehéz megállapítani, hogy Mikes püspök optimizmusa és a céloptimizmusa mikor váltak el egymástól. De amikor 1923 júniusában – immár az állapotok véglegesedése után – nyilvánosan úgy nyilatkozott, hogy az év őszére, az osztrák-magyar államhatár visszakerül a régi helyére, az már inkább utóbbi kategóriába tartozott.

Mikes püspök a bérmaútjait is kihasználta arra, hogy a nyugat-magyarországi területek elszakítása ellen kampányoljon. Mivel tudta bátorítani az elcsatolt területeken élőket?

Éppen ezért mozgatott meg minden követ az osztrák kormány 1922-ben, nehogy betegye a lábát az egyházmegyéje Ausztriához csatolt részébe, hiszen éppen akkor zajlott az államhatár véglegesítése. Ezt végül a Szentszék útján érték el, mely Mikes püspököt „leállította". A Nyugat-Magyarország németek lakta vidékre tett két évvel korábbi, 1920 tavaszi bérmaútjával pedig „indirekte biztatást" adott ottani papjainak és híveinek, „hogy nem lesznek elszakítva Magyarországtól", ahogyan a vallás- és közoktatásügyi miniszternek írt egyik levelében fogalmazott. Ennyit számított a személyes megjelenése. Ami az elszakítás elleni érveket illeti, Mikes püspök több alkalommal is hangsúlyozta Ausztria akkori súlyos gazdasági helyzetét és bizonyos tekintetben Magyarországra utaltságát (pl. az élelmiszerellátás területén), amivel szintén befolyásolni akarta az érintett lakosságot.

Még nem beszéltünk az egyházmegye papságáról, amely nemzetiségileg szintén sokszínű volt. Ők - köztük a németek - mennyire voltak egységesek abban, hogy Magyarországhoz tartozzanak?

A nyugat-magyarországi papság jelentős hányada volt német vagy horvát nemzetiségű, bár a magyarok az ottani hívek számarányához képest valamelyest felülreprezentáltak voltak. A szombathelyi egyházmegye ottani lelkipásztorai közül csupán kettőről volt közismert, hogy Ausztria felé húztak, a többi vagy magyar érzelmű volt, vagy nem nyilatkozott meg. Erre Mikes püspök nagyon büszke volt. A Magyarországnál maradás pártolása sok esetben a neveltetésükből adódott, de politikai, ideológiai és gazdasági okai éppúgy voltak.

Mennyi pap maradt végül az elcsatolt területeken a hívek szolgálatára, és ők hogyan élték meg ezt az elszakítottságot?

Az osztrák szakirodalom szerint túl kevés, és a paphiánynak egyes szerzők szerint éppen az volt az oka, hogy Mikes püspök az elszakítást követően főképp fiatal lelkipásztorokat visszahívta a megmaradt magyar területekre. Ezt tételesen cáfolni tudtam. Sőt, 1922 után még ő „adott kölcsön" papokat a burgenlandi apostoli kormányzóságnak a helyzet orvoslására. A paphiánnyal kapcsolatban megjegyzendő, hogy egyes magyar érzelmű papokat éppen az osztrák hatóságok utasítottak ki, aztán voltak olyanok is, akik önként távoztak Magyarországra, de döntő többségük helyben maradt, – ami abszolút egybevágott a szombathelyi főpásztor szándékával. A papság egy része továbbra is tartotta vele a kapcsolatot az elcsatolást követően.

Mikes püspök mennyire volt családott, hogy erőfeszítései - pl. az Ausztriának ítélt területek ügyében - nem vezettek eredményre és végül 1922-ben megalakult a Burgenlandi Apostoli Kormányzóság?

Egyházmegyéje nyugati felének egyházjogi értelemben vett elcsatolása mélyen megbántotta, amit egyáltalán nem is leplezett. Ahogyan a közvetlenül ezután kelt 1922. június 19-i püspöki körlevelében írta, különösen azt sérelmezte, hogy ennek kapcsán a Szentszék sem őt, sem pedig a két másik érintettet – a győri püspököt és a hercegprímást – előzetesen meg sem kérdezte.

Ön szerint napjainkban a magyar nemzettudatban mi a szerepe Trianonnak? Ez egy olyan kérdés, amit ma is gyásznak élünk meg, esetleg csak a politika fokozza az indulatokat, amikor erre az eseményre gondolunk, vagy napjaink emberét - 100 év távlatából - ez már lényeges kérdésként nem foglalkoztatja?

A Trianonhoz való hozzáállás alapvetően neveltetés kérdése. Szent István mondása találó: aki a múltját nem becsüli, az a jövőjét sem érdemli. Ezért fontos, hogy tisztában legyünk az akkori eseményekkel. Száz évvel a békediktátum után a határainkon kívül még több millió ember él, aki magyarul beszél, gondolkodik és érez, így a hazai politika őértük is felelősséggel tartozik.

A pornóapáti Trianon Emlékmű felirata